

ELS COL·LEGIS PRIVATS DE SEGONA ENSENYANÇA A MALLORCA

Antoni J. Colom Cañellas
Universitat de Palma de Mallorca

1.- INTRODUCCIÓ, PLANTEJAMENTS I OBJECTIUS

Vull amb aquesta comunicació encetar un tema, o millor dit, un camp d'investigació històrico-educativa que per raons ben comprensives no ha merescut encara l'atenció que pot arribar a tenir per tal d'aportar llum i coneixement a la xarxa social i econòmica que és en definitiva el context i marc d'assentament del fet educatiu i del sistema escolar. Dic que les raons del seu oblit són comprensives, i encara lògiques, perquè d'uns centres escolars ben bé oblidats i que sempre han restat amb escassa fama pedagògica; centres que varen néixer sabent que no passarien a formar part de la història i que ben segur mai els interessà fer història. Faig referència expressa a acadèmies, escoles particulars, col·legis privats i altres formes institucionals no integrades dins l'aparell oficial del sistema educatiu, i no per motius ideològics sinó perquè el seu neixement es deurà a l'estímul i impuls particular, que els dotarà d'independència econòmica.

Potser, el llibre de Carmen Simón Palmer (1) sia l'excepció més significativa del que deiem, així com el text ja més parcial i antic de Jaume Carrera Pujal (2). Malgrat tot el fet d'obeir a un tipus d'història assentada en una metodologia molt primària i descriptiva, la seva utilitat, dins les actuals coordinades historiogràfiques esdevé mínima en no ésser com a obres de consulta per la quantitat de dates, noms propis, legislació,... etc., que aporten, tal com és el cas de l'obra de Simón Pérez.

Ara bé, encara que intrínsecament i de principi aquest tipus de centres no ofereixen novetats ni aporten innovacions pel que fa a la pràctica educativa, consider que pot ésser interessant estudiar el seu fet extrínsec, o sia, el moment del seu sorgiment i les causes que afavoriren la seva conformació dins una societat determinada, en aquest cas la mallorquina. D'aquesta forma, analitzar els elements "secundaris" del sistema educatiu, si bé no aporten nous elements pedagògics, incitadors de noves hipòtesis d'investigació, poden complimentar la important funció de confirmar o negar hipòtesis ja assentades, o mínimament confirmades, desenvolupant, així, una funció de reforç dels esquemes d'evolució educativa determinats per a una època concreta.

Aquest serà el plantejament acollidor de la meua comunicació que més que esgotar el tema —l'espai i l'ocasió no ho permeten— voldrà tenir el caire d'exemple il·lustratiu dins aquests tipus d'estudis. Així, doncs, faré referència solament als col·legis privats de segona ensenyança en els anys dels seus inicis a l'illa de Mallorca.

L'hipòtesi que vull demostrar, o com deia abans reforçar, se centra en confirmar la dècada dels anys setanta i vuitanta del segle XIX com el moment en que, amb claredat i sense dubtes de cap tipus apareixen a l'illa formacions socials de caire burgès. Si a més el model demostratiu que articularà la nostra metodologia es pot exportar a uns altres indrets (aparició d'acadèmies i col·legis de segona ensenyança com elements demostratius d'una formació social burgesa) estam segurs que afavorirà la investigació històrico-educativa dins els Països Catalans. Seria interessant, doncs, fer, en aquest sentit, treballs comparatius que almenys sempre concretarien i corregirien, estic segur, moltes de les afirmacions que es faran pròximament.

2.- EL SEU SENTIT SÒCIO-ECONÒMIC

Els col·legis privats de segona ensenyança obriren les seves portes en dues etapes separades per deu anys de diferència i obeint a motius ben diferents. És l'any 1864, el primer que vorà col·legis incorporats i acceptats per l'Institut Balear de Palma (3); són centres que s'obriren a Eivissa (dia 4 de novembre) i a Maó (dia 25 del mateix mes) i que obeiran a un intent de resoldre la problemàtica pròpia de l'insularitat, més que a fenòmens de tipus social, malgrat també, a tot segur, intervineren. Demostra el que deim la mínima matrícula d'alumnes de les illes menors que estudiaven a l'Institut de Palma. Així, als cursos 1858-59 i 1860-61, aquest centre tenia matriculats el següent nombre d'alumnes segons el seu lloc de procedència:

	curs 1858-59 (4)	curs 1860-61 (5)
Palma ciutat	115	141
Pobles partit Judicial Palma	18	23
Partit Judicial d'Inca	45	39
Partit Judicial de Manacor	28	51
Menorca	3	00
Eivissa	2	3
Altres províncies	11	9
Colònies d'ultramar	6	—
Total	228	266

Com es veu el nombre d'alumnes de Menorca i Eivissa era realment mínim. Una vegada creats els col·legis, aviat es transformarà el panorama ja que el 1864 —el primer curs del seu funcionament— varen tenir en conjunt 101 alumnes (6). Als cursos següents la matrícula va ésser:

	1865-66 (7)	1866-67 (8)	1867-68 (9)
Alumnes col·legi de Maó	47	46	44
Alumnes col·legi de Eivissa	28	38	18

El desenvolupament de la matrícula crec que confirma la problemàtica de la insularitat ja esmentada i que aquests col·legis intentaren resoldre des del primer dia (10).

Malgrat aquests precedents, el que aquí interessa és analitzar el moment en què es dona la segona etapa d'instauració dels col·legis privats de batxillerat a Mallorca, etapa que té el seu començament a l'any 1874 amb la inauguració, entre altres del "Colegio Politécnico".

És evident que la creació d'aquests centres demostren l'existència d'uns possibles clients i conseqüentment d'un nombre significatiu de famílies tant de ciutat com dels pobles, que, estimulades per les noves formes de vida —condicions econòmiques i socials— prefereixen invertir en els estudis dels seus fills en contra de la seva utilització com a mà d'obra.

Donam per suposat que en els pobles, aquests col·legis són elements democratitzadors i expansius de l'ensenyament i la cultura i fins i tot economitadors perquè si bé els pares pagaven la pertinent quota, estalviaven l'estança dels seus fills a Ciutat, aconseguint i afavorint, tot plegat, l'augment d'estudiants. En el cas de Ciutat, la funcionalitat d'aquests col·legis és ja diferent perquè allà hi havia i des de feia quasi 40 anys l'Institut Balear o de segona ensenyança, la qual cosa ens demostra que els col·legis privats asumiran un paper o bé diferenciador a nivell social, o bé de reforçament per als alumnes amb dificultats d'aprenentatge i que per tant no podien dur el ritme normal a l'Institut. Tanmateix el cas darrer serà també un element diferenciador i significatiu d'economia sanejada, i per tant i en general, de l'existència d'unes rendes o de capital acumulat.

Resumint es pot afirmar que el significat eminentment burgès que posseeix el segon ensenyament, tant pel seu origen com per la seva funcionalitat es veu totalment afirmat i refrenat ara pel fet que els col·legis privats de batxillerat aporten, potser per primera vegada dins una societat de nou estil, el sentit mercantilista de l'educació. Per altra banda s'ha de tenir en compte que aquesta situació implica de forma prou clara i manifesta l'abandó per part de l'Estat de les seves obligacions educatives, deixant un nivell del sistema escolar tan important per la constitució de les noves formes socials, com és el secundari, en mans dels particulars, la qual cosa impedirà una major ascensió social, propiciant el classisme i la diferència de classes, al mateix temps que evidenciarà una no molt arraigada estructura de l'Estat liberal i el perenne assentament d'un conservadorisme, defensor encara de molts dels privilegis de les antigues classes dominants.

3.— EL SEU CONTEXT SOCIAL

L'aparició el 1874 dels col·legis privats de batxillerat a Mallorca es fa dins una situació que assenyala l'intent hegemònic de la nova classe social. Així podem destacar, a nivell nacional, el 1868, amb tot el bagatge legislatiu, innovador i progressista, que suposà "la Gloriosa" i la creació a Madrid, el 1876, de "La Institución Libre de Enseñanza" com un intent de fundar un nou tipus d'escola al servei de la reproducció de la nova ideologia. A Mallorca cal destacar l'Ateneu que a partir de 1873 serà dirigit pel liberal Alexandre Resseló i la inauguració de l'Escola Mercantil, el 1880 a imatge de "La Institución" de Madrid. Com es veu la creació dels col·legis a Mallorca es fa a una dècada significativa per la instauració del poder liberal. L'interès que per nosaltres tenen aquests centres és que esdevenen el primer element pedagògic de l'illa, demostratiu de l'existència d'una formació social burgesa a Mallorca. Fins ara i dins la nostra bibliografia històrico-educativa, el primer centre evidenciador de la nova formació social es considerava que era la ja esmentada Escola Mercantil, més tard anomenada "Institución Mallorquina de Enseñanza".

La retirada de capitals de les empreses comercials americanes com a conseqüència dels primers moviments independentistes, i la creació a Mallorca del "Crédito Balear", el 1872, els "Ferrocarriels de Mallorca" el 1875, i els "Ferrocarriels del Centro y Sudeste" el 1878, així com d'altres empreses industrials i financeres són aconseqüents que difícilment es poden deslligar. Si a tot això afegim el fort desenvolupament demogràfic d'aquests anys —Ciutat de Mallorca amb 60.000 habitants assolirà el 25% de la població de l'illa (inici del fenomen urbà)— contemplarem una situació que implica la introducció del modus de producció capitalista i l'assentament de les formes socials burgeses (11).

Aquest desenvolupament econòmic ens reforça el que assenyàvem en l'anterior apartat; els illencs tenen nivell econòmic per ésser objectiu de les noves empreses mercantils que suposen les escoles privades, i per tant són considerats amb la solvència suficient per possibilitar la sobrevivència i el manteniment d'aquestes institucions.

Per altra banda, els col·legis privats, ens demostren que sis anys abans de la inauguració de l'Escola Mercantil ja es dona una situació idònia per intentar l'aventura del privatisme escolar a nivell de batxillerat, grau aquest que des d'un principi va ésser en general típic de la gran i petita burgesia. A més, i tal com queda dit, la data de 1874 s'integra de ple dins el moviment liberal espanyol i és contextual a unes altres manifestacions burgeses de caire específicament illenc.

S'ha de tenir en compte la nova legislació educativa de l'Estat espanyol en aquest temps perquè també i a tot segur té la seva influència en la creació i proliferació dels col·legis privats. Així, la llei de 21 d'octubre de

1868 del Ministre de Foment, D. Manuel Ruiz Zorrilla, en el seu article 6 diu: "Todos los españoles quedan autorizados para fundar establecimientos de enseñanza" (12), i més envant, a l'article 10 s'afirma: "Los profesores particulares que tengan los títulos académicos que se exigen a los de los establecimientos públicos podrán hacer parte de los tribunales que examinen a sus alumnos" (12). Els primers col·legis que es crearen a Mallorca i que són l'objecte de la present comunicació estaven dins aquesta circumstància, la qual cosa, ens assenyala que l'Institut Balear anava a poc a poc complimentant les seves funcions socials i aportant elements innovadors de la dinàmica social illenca ja que aquests llicenciats que obrien els col·legis privats varen ésser, majoritàriament, alumnes de l'Institut (14).

4.- MATISACIONS AL CAS DE MALLORCA

Quan Jovellanos dissenyà un Institut per Mallorca mai no va pensar en traslladar la idea que va fer possible l'Institut Asturià per la simple raó que les condicions econòmiques de l'Illa no es fomentaven en la mineria i la navegació; Jovellanos entenent l'educació com un element al servei del desenvolupament econòmic considerà que el que a Mallorca mancava era un centre que estigués d'acord amb la producció i l'economia de l'Illa. Ara bé com a Mallorca no es donava cap activitat de tipus industrial o amb capacitat d'ésser industrialitzada, dissenyà un centre educatiu vàlid per desenvolupar el nivell cultural de tots els illencs pensant d'aquesta forma que una major preparació cultural milloraria qualsevol activitat professional, fent-la per tant més productiva. D'aquesta idea de generalitzar la cultura, sortí l'aventura de l'Institut Balear i en definitiva del batxillerat o segon ensenyament, com un nou element del sistema educatiu amb la missió específica de preparació per a l'accés a la Universitat i donant la possibilitat d'oferir millors treballs en els seus graduats i amb això l'oportunitat d'una més ràpida ascensió social.

Els plantejaments d'en Jovellanos varen ésser en certa forma profètics. A l'illa no es desenvolupà una infraestructura industrial que necessitàs d'un sistema educatiu que preparàs la seva futura mà d'obra, la qual cosa pot explicar la mínima incidència que tengué en el segle XIX la formació professional a l'illa. I no solament això, a Mallorca es dona, dins aquest tema, una particularitat que possiblement mai hage estat analitzada; i és que les diverses formes d'ensenyament professional que es donen a l'illa entre 1850 i 1880 estan en la seva majoria aglutinades a l'ensenyament secundari, amb tot el cúmul de conseqüències que això tindrà dins la formació i conformació social mallorquina.

Es pot dir que en aquest temps el sentit de la formació professional s'aglutinà a una classe baixa, treballadora (centres com el de la Misericòrdia i uns altres en els que s'ensenyaven oficis i que per cert manca el seu estudi dins la nostra historiografia), i a una classe mitja, de tal forma que els estudis professionals dirigits cap a aquesta darrera capa social es conformaren paral·lelament a la segona ensenyança.

L'Escola de Nàutica, fins i tot una sèrie d'anys l'Escola Normal i l'Escola de Belles Arts estaren lligades a l'Institut de tal forma que molt del professorat era comú. Fins i tot a partir del pla d'estudis de 28 d'agost de 1858, creava en els Instituts Provincials les matèries d'aplicació, aquests centres donaren títols tècnics i professionals tal com els de "Perito Químico", "Perito Mecánico", "Agrimensor y Perito tasador de tierras" i "Perito Mercantil", tot utilitzant els mateixos catedràtics i professors encarregats de les assignatures de batxillerat (15). Ja abans, i des de l'any 1855 es crearen agregades també en els Instituts les nomenades "Escuelas Industriales" amb la finalitat de donar els títols ja assenyalats si bé i tal com hem dit, tres anys després es varen substituir pels estudis d'aplicació.

Pensem també que el 1880, la inauguració de l'Escola Mercantil suposa la creació d'una escola professional per educar als fills dels comerciants i petit burgesos per tal de capacitar-los en la tasca de dirigir i millorar els seus negocis. Tot plegat veim que per manca d'una infraestructura industrial a Mallorca no es va donar la necessitat de comptar amb una formació professional eminentment obrerista. Això possibilità una separació significativa de classes, o almenys un predomini diferenciador —amb tota la dinàmica inter-classes que un fenomen d'aquest tipus duu amb ell— entre els manobres, classe mitja i petita burgesia i les classes més beneficiades que prest es convertiren en el model a imitar i seguir.

En definitiva aquest tipus d'estudis reforçà la importància de la segona ensenyança en el mateix temps que es veren reforçats per les escasses oportunitats formatives que tenia el jovent de l'illa. No és d'estranyar doncs que els centres privats recolzessin aquesta formació professional no obrerista, a més de complimentar la funció específica de preparació pel batxillerat, en els fons la funció ideològica i social de les dues tasques era ben bé la mateixa. Així el "Colegio Politécnico" (16) impartia classes d'idiomes i d'ensenyament comercial; el "Colegio de Inca" (17) els estudis d'aplicació dins els quals hi havia: llatí per als aspirants al sacerdoci (aquest "professionalisme" del sagrat ministeri és una mostra palpable del pensament burgès), dibuix pels futurs artesans i la secció comercial. El "Colegio Santa Teresa" (18) integrà les matèries per optar en els títols tècnico-professionals dels "estudios de ampliación" que es donaven a l'Institut Balear. A més tots els col·legis oferien els que anomenaven "estudios de adorno", o sia, dibuix artístic, música, gimnàsia, idiomes —fins i tot equitació en el "Colegio Sta. Teresa"— dirigits cap a la burgesia o gent acomodada que bé no depenia de titulacions o en tot cas, a més del títol considerava necessari complimentar la seva preparació amb una "formació de classe".

De fet, entre una cosa i l'altra, aquests col·legis ens demostren les necessitats culturals d'una societat que va transformant les seves necessitats de preparació i formació per tal d'assolir les noves formes socials i els nous modus de producció. Més endavant al fracassar l'aventura econòmica de la nostra burgesia, es paraitzarà tota aquesta dinàmica i a Mallorca la transformació cap al modus de producció capitalista es farà lentament al mateix temps que el conservadurisme i la reacció sera socialment i políticament dominant.

La dinàmica de creació dels col·legis privats de batxillerat i reconeguts per l'Institut va ésser la següent:

Curs 1874-75:	Colegio Politécnico (Palma)
	Colegio Palmesano (Palma)
	Colegio San Buenaventura (Palma)
	Colegio de Soller (Soller)
	Colegio San Luis Gonzaga (Santa Maria)
	Colegio Santa Teresa (Marratxi)
Curs 1876-77:	Colegio de Manacor (Manacor)
Curs 1880-81:	Colegio Balear (Palma)
Curs 1882-83:	Colegio San Vicente Ferrer (Inca)
Curs 1883-84:	Colegio Ramon Llull (Santa Maria)
Curs 1884-85:	Colegio de Inca (Inca)
Curs 1885-86:	Colegio Divino Corazón (Palma)
Curs 1886-87:	Nuestra Señora de los Angeles (Pollensa)

Com pot comprovar el lector pels seus noms, aquests col·legis s'integren dins l'ortodòxia més adequada. Fins i tot centres com el d'Inca, o els nomenats "Balear" o "Palmesano", de forma manifesta i pública consignen en els seus fulletons i propaganda, que es troben sota l'advocació de "Santo Tomás de Aquino" el primer, de "San José" el segon (19) i del "Beato Alonso" el darrer (20).

De l'èxit social que aquests centres assoliren —la qual cosa ens demostra l'existència d'unes formacions socials aptes per al manteniment financer de l'ensenyament privat— ens pot informar el nombre prou significatiu d'alumnes que en ells estudiaren el batxillerat

Curs	Nombre d'alumnes	
	a l'Institut	als Col·legis Privats
1872-73	298	
1873-74	269	
1874-75	306	105
1875-76	333	139
1877-78	272	172
1879-80	262	188
1881-82	254	194
1882-83	261	185
1884-85	339	239
1885-86	327	165
1886-87	307	202 (21).

Aquestes xifres es refereixen als alumnes matriculats a l'Institut com oficials i als que cursaven el Batxillerat de forma exclusiva en els col·legis. Vull fer aquesta precisió perquè a més dels alumnes que figuren en la columna referida als col·legis privats hauríem d'afegir els matriculats a l'Institut i que a més anaven a repàs en els col·legis.

Per no dubtar de la importància que tengueren aquests centres des del dia de la seva inauguració i de l'impacte social que causaren, assenyalarem el tant per cent d'alumnes que estudiaven a les seves aules:

curs 1874-75	25'47%
curs 1875-76	29'44%
curs 1877-78	38'73%
curs 1879-80	41'77%
curs 1881-82	43'30%
curs 1882-83	41'47%
curs 1884-85	41'34%
curs 1885-86	33'53%
curs 1886-87	39'68%

Si descomptam els dos primers cursos i el de 1885-86, el tant per cent d'alumnes de Mallorca que estudiaven el batxillerat en els col·legis privats oscil·la entre el 38'73 i el 43'30%. Això suposa que des d'un principi que s'instal·là l'ensenyament privat a nivell de segona ensenyança, aquest es va dur quasi la meitat de la matrícula total de l'illa. Aquest èxit tan aviat aconseguit consideram no obeeix a la casualitat; és fruit en tot cas de la transformació de l'estructura de la societat illenca que a principis dels anys 70 demostra ja un viu interès per l'educació que farà que les noves classes puguin sostenir els centres privats, senyal clara d'un canvi de mentalitat i d'unes condicions econòmiques que no eren privatives de les antigues classes dominants.

Ara bé, si a més d'aquestes xifres i tants per cents relacionam el nombre total d'alumnes matriculats als col·legis privats i el nombre d'aquests mateixos centres, ens trobarem que en el primer curs que obriren les seves portes (1874-75) sis col·legis es repartiren 105 alumnes amb una mitja de 17'5 alumnes per centre. Als altres cursos la proporció va ésser la següent:

1875-76:	6 col·legis i 139 alumnes = 23'1 alumnes de mitjana
1877-78:	7 col·legis i 172 alumnes = 24'5 alumnes de mitjana

1878-80:	7 col·legis i 188 alumnes = 26'8 alumnes de mitjana
1881-82:	7 col·legis (22) i 194 alumnes = 27'7 alumnes de mitjana
1882-83:	8 col·legis i 185 alumnes = 23'1 alumnes de mitjana
1884-85:	10 col·legis i 239 alumnes = 23'9 alumnes de mitjana
1885-86:	11 col·legis i 165 alumnes = 15 alumnes de mitjana
1886-87:	12 col·legis i 202 alumnes = 16'8 alumnes de mitjana

Si a més tenim en compte que el batxillerat durava sis anys ens sortirà un promig de 2 a 5 alumnes per curs. Evidentment aquestes xifres ens demostren que els col·legis privats, malgrat el tant per cent tan important d'alumnes de segona ensenyança que varen captar no podien viure sols d'aquest alumnat. Aquest fet ens reforça la importància que aconseguí l'ensenyament professional de tipus mitjà, les classes de repàs i la primera ensenyança que també impartien aquests centres, la qual cosa suposà l'inici d'una formació diferent i elitista en contra de l'escola estatal (començament de la dialèctica escola pública-escola privada) perquè si bé antes hi havia escoles privades d'ensenyament primari, mai fins ara es veien reforçades per un ensenyament secundari de tipus privat. Tot això ens confirma la hipòtesi d'unes formacions socials que consideren l'educació com a inversió en contra de la típica perspectiva d'una societat amb una economia de tipus tancat.

5- CLOENDA

En primer lloc he de dir que l'estudi dels col·legis privats de segon ensenyament ens ha confirmat la tesi que a la dècada dels setanta les formacions socials burgeses estan ja establertes a Mallorca. Ens ha donat a conèixer que l'Escola Mercantil inaugurada el 1880 sota el patrocini de l'institucionisme no és la primera forma d'escola burgesa a l'Illa. En efecte, sis anys abans la inauguració de sis col·legis privats amb capacitat d'impartir el batxillerat ens aporta a la historiografia pedagògica mallorquina una nova data, plena de significació, com inici de les preocupacions per l'educació dins unes coordenades socials ja allunyades a les d'antic règim i il·lustrades.

L'estudi específic d'aquests col·legis ens ha aportat també una sèrie de consideracions importants per a la història de l'Educació a Mallorca. Per exemple el primer director del "Colegio Politécnico" —un dels primers inaugurats— va ésser Mateu Obrador, co-fundador l'any 1889 de l'Escola Mercantil i un dels institucionalistes illencs més significats. O sia que quan comença l'aventura de l'institucionisme a Mallorca no només hi ha una experiència de sis anys i ser col·legis d'ensenyament privat a nivell mitjà amb un èxit total (recordau-vos dels percentatges oferts) sinó que el que va ésser vertadera ànima de l'Escola Mercantil, tenia també una experiència pedagògica i de direcció dins l'ensenyament privat. Això és un precedent de l'Escola Mercantil que aportam ara i que mai no havia estat inclòs dins la bibliografia institucionalista de l'illa, ni tal sols en els meus treballs.

Diré també que de l'estudi dels reglaments d'aquests col·legis es pot treure tota una sèrie de conclusions a nivell d'ideologia. No obstant això, deixam aquests aspectes del treball per a una nova ocasió. A nivell general diré que els idearis dels col·legis es mouen des del neutralisme del «Colegio Politécnico» dins l'ortodòxia recalçant del "Colegio Balear" que pretén des del primer moment "hermanar los sentimientos religiosos con los conocimientos científicos" (23). A més a tots ells —exceptuant el "Politécnico" d'en Mateu Obrador —hi ha referència expressa a la religió no sols com a matèria sinó també com element educatiu i formatiu de la joventut.

Aquest fet ens confirmaria l'aparició de l'ensenyament privat a l'illa de mans de les forces conservadores enfront de les quals Alexandre Rosselló i Mateu Obrador oposaran l'alternativa liberal (L'Escola Mercantil el 1880). Això ens refrenda que a la dècada dels setanta i a nivell educatiu es manifesten a l'Illa les dues formes típiques d'ideologia que assolirà la nostra burgesia; el conservadurisme, majoritari, tal com es veu en el cas dels col·legis privats, i el liberalisme, minoritari, tal com es demostrà amb el fracàs de l'experiència institucionalista, set anys després del seu començament (24).

Creiem doncs que l'estudi dels col·legis privats ha aportat llum i claretat a tota una sèrie de fites i acontèiments que bé desconeciem o que mancaven d'un més ample context social, econòmic i històric.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

- (1) Mª Carmen Simon Palmer: *La enseñanza privada seglar en Madrid 1820-1868*, Madrid, Instituto de Estudios Madrileños, 1972, XXIII, 438 pàgs.
- (2) Jaime Carrera Pujal: *La Universidad, el Instituto, los Colegios y las Escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona, Bosch, 1957.
- (3) Francisco M. de los Herreros: *Memoria leída per el Sr. D.; Director y Catedrático del Instituto Provincial de las Baleares en la solemne apertura del curso de 1865-66*. Palma, Impr. F. Guasp, 1865, pàg. 13.
El títol formulari de les memòries és cada any el mateix. Obviam doncs a partir d'ara repetir-ho.
- (4) Vegi's: *Memoria leída en la apertura del curso 1859-60*. Impr. F. Guasp, Palma 1859, pàgs. 10-11, Quadre n.º 3.
- (5) *Memoria leída en la apertura del curso 1861-62*, Palma, Impr. Guasp, 1861, pàg. 6.
- (6) Xifra que es treu comparant la pàg. 10 de la memòria corresponent al curs 1865-66 i la pàg. 13 de la del curs 1865-66.
- (7) *Memoria leída en la apertura del curso 1866-67*. Palma, Impr. Guasp, 1868, pàgs. 3-4.
- (8) *Memoria leída en la apertura del curso 1867-68*, Palma, Impr. f. Guasp, 1868, pàgs. 3-4.
- (9) *Memoria leída en la apertura del curso 1868-69*, Palma, Impr. F. Guasp, 1869.
- (10) D'acord amb el nombre de matriculats, el col·legi de M^aó prest es va convertir en Institut (any 1868).

- (11) Vegi's Bartomeu Barceló Pons: *El Sigle XIX a Mallorca*, Obra Cultural Balear, Palma 1964, i el pròleg del mateix autor a Antoni J. Colom i Francesc Fiaz: *Educación y Sociedad en la Mallorca Contemporánea*, Caja de Ahorros de Colonia-Pollensa, Palma 1977. En aquest llibre es vol demostrar com l'Escola Mercantil i la seva fundació és fruit de la presència de les formacions socials burgeses a Mallorca.
- (12) M. Utande Igualada: *Planes de Estudio de Enseñanza Media (1787-1963)* Madrid, Dirección General de Enseñanza Media, Madrid 1964, pàg. 244.
- (13) *Ibidem*.
- (14) D. Andreu Morey va dirigir Palmesano, D. Mateu Obrador el Politécnico i homes com D. Antoni Ferrer, Francesc Saltor, Bartomeu Florit... etc. varen estar al front d'altres institucions del mateix tipus. Vegi's J. Pomar: *Ensayo Histórico sobre el desarrollo de la instrucción Pública en Mallorca*, Impr. Soler, Palma 1904, pàgs. 269-270.
- (15) Memorias leídas en las aperturas de curso de 1881-82 i 1886-87, Quaderns n.º 25 i 26 respectivament.
- (16) *Reglamento Orgánico del Colegio Politécnico de Bellver*, Palma, Impr. de Amengual i Muntaner 1894.
- (17) *Colegio de Inca de Primera y Segunda enseñanza*, Palma 1886, 15 pàgs.
- (18) *Colegio Sta. Teresa. Pont D'Inca*, Palma 1886, 2 pàgs.
- (19) Vegi's respectivament: *Colegio de Inca...*, Opusc. Cit. *Colegio Balear bajo la advocación de San José*, Palma 1889.
- (20) *Colegio Palmesano bajo la advocación del Bto. Alonso*, Palma, Impr. Gelabert, 1874.
- (21) Aquestes xifres s'han tret de les memòries anuals de l'Institut. Cal tenir en compte que per conèixer les dades d'un curs determinat –per exemple el 1872-73– s'ha de consultar la memòria del curs següent. En el cas de l'exemple, la memòria del curs 1873-74.
- (22) En aquest curs de 1881-82 funcionaven set col·legis en contra del vuit que d'acord amb les dades donades hi havia d'haver. La diferència estriba en que en el 1880 tancà les seves portes el col·legi de Soller, tal com es manifesta a la memòria de l'Institut del curs 1881-82. Per aquest mateix motiu a tot els cursos posteriors hi haurà un col·legi menys dels que per la relació donada correspondria.
- (23) *Colegio Balear*, Opusc. Cit.
- (24) En efecte, la institució Mallorquina d'ensenyament (abans Escola Mercantil) tancà les seves portes el 1887 i la reacció conservadora no es va fer esperar. El 1892 els pares agustins obriren a Ciutat el primer col·legi religiós de segon ensenyament, i anys més tard ho feren els P. Escolapis.